

Socialna država med oblastjo in uporom

Ena najpomembnejših zahtev protestov, ki se odvijajo na Slovenskem v zadnjih letih, je zahteva po socialni državi. Na tablah v rokah protestnikov lahko beremo o grobarjih socialne države, o čedalje slabšem dostopu do zdravstva, izobraževanja in socialnega varstva, o čedalje večjih družbenih neenakostih in peščici bogatih ter množici revnih. Kljub dokaj soglasnemu pritrdjanju tem zahtevam ostaja občutek, da tudi med protestniki ni enotnega mnenja o tem, kaj je socialna država in kaj natančno naj bi zagotavljala država. V razpravah, ki smo jih poslušali po televiziji in radiu ali brali v tiskanih medijih, smo redkokdaj kaj slišali o socialni državi, kaj šele, da bi se pogovor spuščal malo globlje od osnovnih socialnih pravic. Na nekaj okroglih mizah, kjer sem sama sodelovala s to temo, pa smo se lahko prepričali, da tudi nekateri vstajniki menijo, da je treba bolj zaostri dostop do socialnih pravic, saj da prejemniki pogosto goljufajo ali pa so odvisni od denarnih pomoči. Prepričanje, da morajo prejemniki denarnih socialnih dodatkov te prejeme nekako oddelati in jih povrniti, ima deloma legitimnost tudi v vstajniških vrstah¹.

¹ Eden teh dogodkov je Delova javna tribuna v Kinu Šiška, 7. 3. 2013. Dostopno na: <http://www.delo.si/revolt/revoltirani-video-koticek.html> (17. 11. 2013).

Goljufanje in goljufi

Goljufanje pri uveljavljanju socialnih pravic postaja čedalje bolj aktualno politično izhodišče, ki se širi nenavadno hitro. Pregarjanje goljufov ima dolgo tradicijo v ZDA, kjer v administracijah vseh zveznih držav obstajajo oddelki za sporočanje sumov zlorab. Kalifornija na primer objavlja natančne sezname ljudi, telefonskih števil in elektronskih naslovov, kamor je mogoče ovaditi znanca, soseda ali kogarkoli, ki po presoji ljudi goljufa tako, da na podlagi zamolčanih ali lažnih podatkov uveljavlja socialno pomoč, otroški dodatek ali živilske kupone (California Government Department for social services: welfare fraud, 2012). Na spletni strani za prijavljanje zlorab preberemo imena in priimke ljudi, ki so bili obsojeni tudi do enega leta zaradi prikrievanja podatkov in neupravičenega prejemanja denarne pomoči. Pregarjanje goljufij pri

Uveljavljanju socialnih pravic postaja resen posel. Ustanavljajo se službe in zasebna podjetja, ki jih lahko najamejo za iskanje in dokazovanje zlorab in goljufij. Vendar se ideja o ovajanju ljudi, za katere občani menijo, da zlorablajo sistem denarnih socialnih pravic, širi čez meje ZDA. Posebne telefonske številke za sporočanje zlorab imajo v Kanadi in na Irskem, ker se je število prijav zvišalo s 600 v letu 2006 na več kot 16.000 v letu 2011 (RTE News, 2012). Porast je mogoče pripisati predvsem čedalje večji sumničavosti ljudi do prejemnikov socialnih denarnih pomoči, zato se prej odločajo ovaditi znance, sosede, prijatelje ali sovražnike.

Nova vlada v Veliki Britaniji je goljufom napovedala pravo vojno. Ustanovila je preiskovalne time, ki preiskujejo ovadbe, dobljene od policije, zavodov za zaposlovanje ali anonimnih članov javnosti. Spletna stran za prijavo veliko pove o razumevanju goljufij. Na spletni strani vidimo fotografijo ženske srednjih let, nekoliko močnejše postave in krivega videza. Fotografija ne sviri toliko pred tem, da je nevarno goljufati, temveč vzpostavlja tipično goljufinjo sistema. V rokah drži bel papir z napisom »kriminalna datoteka« (Department for Work and Pensions, 2012). Moto kampanje je: »Ni vprašanje, ali te bomo dobili, temveč kdaj te bomo dobili (*It's not if we catch you, it's when!*).«

Preiskovalci goljufij pri uveljavljanju denarnih socialnih prejemkov uporabljajo detektivske metode za odkrivanje državnih sovražnikov, v kar se čedalje hitreje spreminjajo prejemniki. Zasedovalci s skritimi kamerami snemajo prihode in odhode iz stanovanja prejemnikov, zasledujejo jih, opazujejo iz avtomobilov, kjer na domnevne storilce čakajo tudi več dni in noči. Eno osebo zasledujejo tudi po štirje preiskovalci in vse skupaj lahko traja tudi eno leto, kar povzroča visoke stroške preiskovanja, vsekakor veliko višje, kot so socialni prejemki dotičnega človeka. Poleg tega država obljublja nagrado ljudem, ki ovadijo domnevnega goljufa (Gentlemen, 2011). Podatki o goljufijah v Veliki Britaniji kažejo, da jih je bilo v letu 2010 le 0,8 odstotka, kar so tudi finančno zanemarljive vsote (Fraud and Error in the Benefit System, 2011). Preiskovanje je določeno s pravilnikom o pooblastilih preiskovalcev (*Regulation of Investigatory Powers Act* (Ripa)), ki so ga v Veliki Britaniji sprejeli leta 2000 za boj proti kriminalu in terorizmu (ibid.). Na Irskem odstotek prevar ni veliko večji, je približno 2-odstoten. Podatki kažejo, da je le odstotek anonimnih prijav upravičen (Social Justice Ireland, 2012), vse druge prijave pa so vsebovale premalo podatkov, da bi jih lahko preiskovali, ali pa so bile le natolcevanje ali poskus namenskega povzročanja škode prejemnikom socialnih denarnih pomoči.

Prezare in goljufanje pri socialnih pomočeh so del retorike politikov, ministrov in šefov vlad povsod po Evropi, imune niso niti tradicionalne države blaginje, kot je Švedska (Jesilow, 2012; Lundström, 2011), pa tudi Francija (Murard, 2002). Govor o prevarah je popularen tako v Vzhodni kot v Zahodni Evropi, v novih in starih socialnih državah. Ideja o zajedavskem prejemniku davkoplačevalskega denarja se hitro širi iz ZDA v Evropo in tako se zabrisujejo tradicionalne razlike med ameriško in evropsko idejo o socialni državi.

V prispevku se bom osredinila predvsem na spremembe v razumevanju socialne države v Evropi. Uvoz diskurza o socialni državi iz ZDA je potekal hkrati z uvajanjem neoliberalne ekonomske paradigme, ki predvideva svobodni trg in tanko državo, ki postaja čedalje bolj kaznovalna in vedno manj socialna.

Ideje in pomeni socialne države

Socialna država je koncept, ki je že od vsega začetka sprožal burne odzive. Daly (2011) poudarja, da se govor o socialni državi spreminja, sam pojem se uporablja čedalje bolj poredko. Uporabljajo

² Pri uporabi termina Evropa se moramo zavedati, da gre za pluralen pojem, za posploševanje, ki se ponavadi združuje v pojmih evropski blaginjski model, socialna politika in podobno. Države se razlikujejo pri razumevanju socialne države in izvajanju socialne politike.

se fragmentirane različice, ki odražajo sedanje poglede. Govori se o materialni zadostnosti, osebni blaginji, zadovoljstvu in željah in podobno (ibid.: 13). ZDA imajo dolgo tradicijo označevanja in moralnega presojanja ljudi, ki prejemajo socialne pomoči. Liberalno prepričanje, da si morajo ljudje svoje preživetje zagotavljati sami, so zagovarjali nasprotniki socialne države že od samega začetka, od nastanka koncepta. V tem je bila pomembna razlika v razumevanju socialne države v ZDA in v Evropi po drugi svetovni vojni, ko je večina držav uvedla neko različico socialne države. Evropa² je razvijala socialno državo, ki je temeljila predvsem na idejah enakosti, socialne pravičnosti in solidarnosti. Čeprav je socialna država kapitalističen koncept, so tedanje države želele modificirati kapitalizem in vzpostavljati razmere za večjo enakost in solidarnost. Prvi korak sta bili regulacija trga in vzpostavitev sistema progresivnega obdavčenja (Rus, 1990: 94). Briggs (2006: 16) socialno državo razume kot namensko uporabo državne moči za regulacijo trga, ki ima vsaj tri cilje: 1. da bi posameznikom in družinam zagotovila vsaj minimalni dohodek ne glede na tržno vrednost njihovega dela ali njihovega premoženja; 2. da bi zmanjšala nevarnost tveganj z zagotavljanjem določenih socialnih pravic, ko gre za bolezen, starost, invalidnost, ki lahko vodijo v krizne situacije družin ali posameznikov; 3. da bi zagotovila vsem ljudem, ne glede na družbeni status ali razred, najboljši mogoči standard v skupno določenem obsegu javnih služb. Tretji cilj pomeni spremembo od prejšnjih sistemov socialne zaščite, ker namesto minimuma zagotavlja optimum in ker se ne osredinja le na zmanjševanje razrednih razlik, temveč zagotavlja večjo mero enakosti. Socialna država ne onemogoča vladavine trga, usmerja pa se na neenakosti, ki jih vzpostavlja trg. Produkt industrializacije je namreč bolj množična brezposelnost, ki v največji meri vpliva na razvoj in delovanje socialne države (Leskošek, 2012).

Evropske države so uveljavile socialne pravice tako, da so jih povezale z državljanstvom in tako zagotavljale univerzalnost pravic ter pripomogle k temu, da so ljudje s tem dohodkom lahko preživeli ne glede na vrednost, ki so jo kot delavci imeli na trgu. S tem pa niso več le vzdrževale neenakosti na preživetveni ravni, temveč so delavce naredile vsaj deloma neodvisne. Raven enakosti je odvisna od štirih elementov (Marshall 2006: 37): 1. ali so pravice dane vsem ali so omejene na določen razred; 2. ali so dane v denarju ali v ustrezni funkcionalni obliki; 3. ali je minimum določen visoko ali nizko in 4. kako je pridobljen denar za prejeme. Denarni prejemi, ki so dodeljeni na podlagi izpolnjevanja pogojev (*means tested*) in pod določenim minimumom, imajo učinek izenačevanja, ker zagotavljajo preživetje. Problem pa je, ko so povezani z razredno diskriminacijo, in sicer tako, da se skupini prejemnikov pripišejo negativne značilnosti in so zato izpostavljeni resocializacijskim tehnikam, kar je značilen argument nasprotnikov socialne države.

Že na samem začetku javnih razprav o socialni državi so nasprotniki konceptu očitali, da omejuje trg in zato škodi nacionalni ekonomiji. Po eni strani naj bi omejevala možnost investiranja in po drugi ne spodbuja ljudi k zaposlitvi oziroma da bi delali tako trdo, kot to zahtevajo pogoji dela. Tretji očitke se je nanašal na previsoke davke in razraščanje državne birokracije, kar naj bi bilo nestimulativno za razvoj gospodarstva. F. A. Hayek nasprotuje redistribuciji bogastva, ki temelji na ideji enakomernejše porazdelitve dobrin, kar je po njegovem mnenju diskriminatorsko in ni v skladu s svobodno družbo in vodi v socializem (1960: 257–267).

Murray (1982: 12) se strinja s kritiko socialne države, ki jo konservativci usmerjajo predvsem v nesposobnost denarnih prejemkov, ki zmanjšujejo pripravljenost ljudi, da sprejmejo vsako delo, kar dokazuje s študijo o brezposelnosti v ZDA. Murray trdi, da je zaposlenost upadala, ko

je bila brezposelnost najnižja, in ne toliko v času, ko delovnih mest ni bilo na voljo. Izpad pripiše socialni državi, ki zagotavlja dohodek in omogoča, da ljudje lahko delo tudi zavrnejo ali pa ga ne iščejo tako zavzeto. Še naprej gre v svoji razpravi Mead (1991), ki ugotavlja, da je problem revnih v njihovem vedenju in osebnostnih značilnostih, ki so jih razvili pod okriljem socialne države. To imenuje politika odvisnosti, ki preprečuje, da bi nedelavci (ne govori o brezposelnih, temveč o *'nonworkers'*) vstopili v zaposlitev. 'Nedelavce' enači z disfunkcionalnimi ljudmi, za katere so značilni kriminal, neizobraženost, brezdomnost in podobne 'patologije'. Revščino pripiše le dejstvu, da revni niso zaposleni in se ne trudijo zaposliti. Zato predlaga strukturne reforme, ki bi odpravile državni paternalizem v obliki socialne države.

Najpomembnejša izhodišča zgodovinskega spora o socialni državi bi lahko povzeli v nekaj točk:

1. *Vloga države.* Medtem ko nasprotniki trdijo, da sta dostojanstvo in preživetje odgovornost vsakega posameznika, zagovorniki trdijo, da ga mora zagotavljati država. Vzrok različnih mnenj je v razumevanju virov družbenih neenakosti, ki jih nasprotniki vidijo predvsem v osebnih odločitvah in značilnostih posameznika, zagovorniki pa v strukturnih značilnostih, ki jih proizvaja kapitalizem oziroma trg. Ravno zato mora država sprejeti odgovornost in zagotoviti vsem ljudem najboljši mogoči standard v razmerju do določenega razpona javnih storitev. Vendar je za nasprotnike to prej znak državnega paternalizma, ki z določanjem potreb oblikuje posameznika po lastnih merilih, medtem ko se posameznik na prostem trgu odloča po lastni volji, ker ima svobodo izbire. Vloga države bi se morala omejiti le na kaznovanje napačnih izbir.
2. *Regulacija trga.* Medtem ko nasprotniki trdijo, da lahko le prosti trg zagotavlja pravičnost, ker na njem lahko uspe vsakdo, če le hoče, zagovorniki trdijo ravno nasprotno. Trg proizvaja neenakosti, vloga države pa je, da zagotavlja socialno pravičnost tako, da uporablja svojo moč za regulacijo trga. Za nasprotnike je uporaba te moči sporna, saj naj bi po njihovem mnenju škodila nacionalnim ekonomijam, ker zmanjšuje vlaganja. Država naj bi zlorabljala moč, saj se sama odloči, kje in kako bo intervenirala in kaj bo določila za merilo enakosti. Socialna država je v nasprotju s prostim trgov deviacija, ki povzroča patologije.
3. *Redistribucija.* Država prevzema svoje obveznosti za zmanjševanje učinkov trga, ki povzročajo neenakost, in sicer tako, da prerazporeja razpoložljiva sredstva, ki jih pridobi z davki in drugimi viri. Redistribucija je pogoj, da socialna država sploh lahko deluje, zato je deležna hudih nasprotovanj. Nasprotnike motita progresivno obdavčenje in javni sektor, ki omogoča dostopnost vsem na področju zdravstva, šolstva, socialnega varstva, bivanja in otroškega varstva. Vse to naj bi omejevalo svobodo in povzročalo nesvobodno in diskriminatorno družbo, ki jo nadzoruje država tako, da določa potrebe in oblikuje storitve. Širjenje birokracije pa naj bi destimuliralo gospodarski razvoj.
4. *Delo in zaposlitev.* Pomembna funkcija socialne države je dekomodifikacija, ker posameznikom in družinam zagotavlja vsaj minimalni dohodek ne glede na tržno vrednost njihovega dela ali lastnine in ker zagotavlja javne storitve, kot so otroško varstvo, omogoča ženskam lažji vstop na trg dela, poleg tega jim zagotavlja neodvisni dohodek, ki zmanjšuje njihovo odvisnost od moških, kar nasprotniki označijo za državno dezintegracijo družinskega življenja. Nasprotniki trdijo, da takšne politike preprečujejo, da bi ljudje našli zaposlitev in delali tako trdo, kot določajo okoliščine. S tem država ustvarja kulturo odvisnosti, ki producira disfunkcionalne ljudi, za katere so značilne različne patologije in kriminal.
5. *Kapitalizem.* Čeprav je socialna država kapitalističen koncept, ker ne problematizira načinov produkcije oziroma ne problematizira ekonomske ali politične moči kapitala, ima vendarle namen kreirati takšne družbene in tržne razmere, ki temeljijo na idejah socialne pravičnosti,

enakosti in solidarnosti. Ravno zato je pravično posegati v trg z regulacijo, progresivnim obdavčenjem, redistribucijo in javnim sektorjem, ki je neodvisen od kapitalskih interesov. Kolektivizem, skupnost, skupno dobro in človeško dostojanstvo so ključne besede zagovornikov socialne države. Nasprotniki vse to razglasijo za goljufijo, državni paternalizem in omejevanje človekove svobode. Edini rezultat je po njihovem mnenju moralno izprijeni posameznik, ki ga država popolnoma podredi in nadzoruje. Pravično je tisto, kar se v medsebojnem boju preizkuša na trgu. Glavno jabolko spora je torej vrsta kapitalizma, da lahko deluje bodisi socialna država bodisi prosti trg.

Povzeta konceptualizacija socialne države je seveda idealnotipska. Tukaj ne problematiziramo univerzalnosti ali selektivnosti,³ pomena človekovega dostojanstva, socialnih služb, položaja uporabnikov in storitev, socialne politike ter številnih drugih tem in kritik, ki so pomembno pripomogle k razumevanju in oblikovanju socialne države. Osredinili smo se predvsem na tiste argumente, katerih namen je uničiti socialno državo, ker so za današnje dogajanje pomembnejši. Čeprav se zdi, da nasprotnike skrbi predvsem ekonomija, razprave pokažejo, da je za delovanje trga treba spreminjati družbeno strukturo. Ustvariti je treba razmere, v katerih je preživetje odvisno od dela in ne od državnih podpor. Dekomifikacijski učinek socialne države omogoči, da ljudje preživijo, ne da bi morali svoje delo prodajati na trgu za vsako ceno in pod vsakršnimi pogoji (Esping-Andersen, 1990), k čemur pripomorejo tudi sindikati in delovna zakonodaja, ki postavlja standarde dostojnemu delu. Esping-Andersen poudarja, da je ravno socialna država omogočila ženskam bolj množičen vstop na trg dela, ker je s programi, kot je na primer otroško varstvo, zagotovila ustrezne razmere in tudi sama postala pomemben vir zaposlitev (Esping-Andersen, 1990: 148). V nasprotju s tem svobodni trg bolje deluje v razmerah brez regulacije, ker le tako lahko maksimira dobiček, vendar s cenejšo in bolj prožno delovno silo, kar je mogoče le, če se država umakne iz regulacije. Zato imajo pozivi k tanki državi, ki svojo moč pokaže le v preganjanju kriminalcev, drugo pa prepusti trgu, jasen cilj, ki je v podreditvi preživetja ljudi razmeram na trgu, kjer tekmujejo za zaposlitev in si sami znižujejo ceno svojega dela oziroma privolijo v ceno in pogoje, ki jih narekujejo lastniki kapitala. Ena od strategij za doseg tega cilja je tudi stigmatizacija in kriminalizacija tistih, ki uveljavljajo socialne pravice, predvsem pravice do socialne varnosti.

Od socialne k delovni državi (*welfare to work state*)

Sedanji javni govor o socialni državi je podoben in tudi drugačen od govora v prvih desetletjih nje-nega nastanka. Spremembe čedalje bolj vodijo v prepričanje, da si morajo ljudje svoje preživetje zagotavljati sami s svojim delom, zato je politika zaposlovanja in novih delovnih mest nadomestila vse druge socialne politike oziroma socialna politika se je podredila zahtevam trga po fleksibilnosti zaposlitev (Torfink, 1999: 7). Uvajanje delovne etike kot osnovne ideje, na kateri temelji socialna država, je nadomestila prejšnjo paradigmo socialnih pravic, ki je zagotavljala, da skupnost poskrbi za vse člane, ne glede na njihove zmožnosti prodajati se na trgu. Vendar je bila delovna etika prisotna ves čas razvoja kapitalizma, saj je bila potreba po poceni delovni sili vedno prisotna, pa je bil kljub temu mogoč razvoj socialne države. Eden pomembnih vzrokov je, da se je razvijala v posebnih razmerah po drugi svetovni vojni, ko je bil spomin na grozote vojne še vedno živ in vrednost človekovega življenja posledično večja. Podpora enakosti in socialni pravičnosti je bila velika, prav tako solidarnost, ki je vodila k temu, da je bila skupnost pripravljena poskrbeti tudi za tiste, ki niso mogli poskrbeti zase. Za sedanji čas je značilno izgubljanje spomina na boje, ki so jih predniki bili

⁴ Zygmunt Bauman opozarja na učinke selektivnih, *mens-tested* storitev, ki »razdelijo skupnost na dvoje, in sicer na tiste, ki dajejo, ne da bi kaj dobili, in tiste, ki dobijo, ne da bi kaj dali« (Bauman, 2005: 50). Nadaljuje s primerom nekdanjega ministra v Blairovi vladi Davida Blunketta, ki je za *Guardian* izjavil: »Ideja socialne države je, da denar prehaja iz enega dela skupnosti v drugega.« (ibid.) Pozneje se je beseda prehajanje spremenila v transfer in socialne pravice so postale socialni transferji, kar pomeni, da vzamemo denar od energičnih, uspešnih in varčnih in ga damo lenim, zgubam in nepodjetnim (Boysoun, 1971 v Bauman, 2005: 50).

⁵ Bourdieu and Wacquant sta pisala o spremembah v jeziku, ki opisuje socialno državo v članku Neoliberalni novorek: zabeleške o novi planetarni vulgati. *Družboslovne razprave*, 19(43): 57–63.

⁶ Kadarkoli in v katerihkoli krogih se odpre razprava o denarnih socialnih prejemkih, se zgodi, da nekaj ljudi pozna nekaj ljudi, ki zlorablajo prejemke, sploh pa večina pozna koga, ki zlorablja prejemke in vozi otroke v vrtec z mercedesom.

za pridobitev pravic. Ne le v času vojne, pomembni so tudi delavski boji, boji za pravice žensk in drugi, ki so pomembno pripomogli k razvoju civilnih, socialnih, ekonomskih in političnih pravic. Politika visoke gospodarske rasti in polne zaposlenosti, ki zdaj vodi Evropsko unijo, je izključila iz svojega besednjaka vse klasične pojme socialne države. Spremenil se je besednjak, ki danes vključuje pojme, kot so moderna socialna država, ki označuje prehod iz socialne v delovno državo (iz *welfare* v *workfare*), govor o socialnih pravicah je nadomestil govor o socialnih transferjih, ki fokus prestavi iz pravic v porabo davkoplačevalskega denarja, saj denar transferira iz njihovih žepov v žepe nedelavcev,⁴ brezposelni so postali neaktivni oziroma pasivni, prejemniki socialnih denarnih dodatkov se spreminjajo v odvisnike od državne dobrote in tako naprej⁵. Govor je o ljudeh, ki se po denarno pomoč pripeljejo s mercedesom, uživajo v brezdelju, se predajajo razvadam in tako izkoriščajo delovne ljudi.

Posledice spremenjenega govora se reflektirajo v sedanji socialni politiki. Najpomembnejši ukrep je uvajanje programov, ki so pogojeni z delom (Gough, Therborn, 2010; Daly, 2012: 103) in individualizacija odgovornosti za tveganja, ki jih proizvaja trg. Sprememba od pravic k povračilu za prejeto pomoč je paradigmatična in kaže na to, da je že dosežen konsenz o minimiziranju vloge države pri zagotavljanju preživetja ljudi. Čeprav je govor o konsenzu prenašen, izhaja iz dejstva, da ni več nikakršne opozicije

mnenju, da zlorabe sistema socialnih denarnih pravic kažejo na nemoralnost prejemnikov, zato sta uvedba povračila prejetega denarja in zaznamba države na premoženje prav tako splošno sprejeta. To lahko podpremo z dogajanjem ob sprejetju zakonodaje v Sloveniji, ki ureja denarne prejemke in je prvič začela veljati 1. januarja 2007 in drugič 1. januarja 2012. V obeh primerih je bila zakonodaja v parlamentu sprejeta brez komentarjev, z nekaj pomisleki, z malo razprave v podporo spremembam in s splošno podporo javnosti, ki je idejo o goljufih z veseljem posvojila⁶.

Pri tem gre za več diskurzov. Prvi izhaja iz prepričanja, da si ljudje neutemeljeno kopičijo socialne prejemke in tako izkoriščajo sistem socialnih pomoči. Drugi diskurz govori, da ljudje goljufajo in zlorablajo sistem socialnih pomoči. Tretji patologizira prejemnike s tem, da poudarja razvijanje odvisnosti od denarnih pomoči. Vsi trije diskurzi so bili temeljni argumenti za krčenje socialnih pravic in za omejevanje dostopa do njih v letu 2010, ko je bil v javni obravnavi Zakon o socialnovarstvenih prejemkih (Ur. l. RS: 61/2010).

Že spremenjeni Zakon o socialnem varstvu iz januarja 2007 (Ur. l. RS, 3/2007) je zaostril dostop do socialnih pravic z uvedbo vrste pogojev za pridobitev prejemkov in tudi vrste izključitvenih razlogov. Omejili so privarčevani znesek na bančnem računu, vrednost avtomobila, v dohodek se šteje stanovanje, v katerem prejemnik biva, vendar le del nad obsegom, ki je določen kot primerno stanovanje. Uvedenih je deset razlogov, zaradi katerih osebe ne morejo dobiti denarne pomoči, četudi izpolnjujejo kriterije. Večina pogojev se veže na način izgube službe. Uvedeno je bilo obvezno (prisilno) delo kot zakonska kategorija, in sicer morajo prejemniki denarnih pomoči, ki ne najdejo službe, delati v humanitarnih in dobrotelnih organizacijah. Uvedba prisilnega dela povzroči obrat od socialnih pravic k povračilu. Z vključitvijo v kakršnokoli delo, ki je plačano ali pa tudi ne, prejemniki denarnih pomoči povrnejo vsaj del tega, kar jim država domnevno velikodušno

podarja, in tako prispeva k njihovi pasivnosti. Takšna ideologija nasprotuje konceptu socialnih pravic, ki bi morale biti nepogojevane.

Novi Zakon o socialnovarstvenih prejemkih (Ur. l. RS: 61/2010) je pogoje za dostop do denarnih pravic še zaostрил in uvedel poglobljen nadzor nad prejemniki, saj imajo strokovni delavci dostop do več kot 30 baz podatkov o prejemnikih, uvedenih pa je več kot 30 razlogov, zaradi katerih se pomoč ne dodeli, imenujejo pa se krivdni razlogi. Delijo se na pogoje za dostop do pravice in na vedenje v zvezi z iskanjem zaposlitve. Pravica se ne dodeli, če je delavec izgubil delo iz naslednjih razlogov (navajam le nekaj razlogov, ki najbolj očitno kažejo na intence zakonodajalca, da si ljudje svoje preživetje lahko zagotovijo le sami z lastnim delom):

- izredne odpovedi pogodbe o zaposlitvi po delodajalcu prenosniku, ker je delavka ali delavec odklonil prehod in dejansko opravljanje dela pri delodajalcu prevzemniku,
- odpovedi pogodbe o zaposlitvi po delodajalcu, ker delavec ni sprejel predloga delodajalca za sklenitev nove pogodbe o zaposlitvi za ustrezno delo in za nedoločen čas,
- izredne odpovedi pogodbe o zaposlitvi po delodajalcu iz razlogov na strani delavca,
- če sodišče ugotovi, da je odpoved pogodbe o zaposlitvi delavcu nezakonita, pa delavec ni želel nadaljevati delovnega razmerja,
- odpovedi pogodbe o zaposlitvi v nasprotju z 89., 113., 115., 116. in 117. členom Zakona o delovnih razmerjih, če zavarovanec ni zahteval arbitražne odločitve ali sodnega varstva,
- odkloni vključitev v ukrep aktivne politike zaposlovanja ali krši obveznosti, sprejete s pogodbo o vključitvi v ukrep aktivne politike zaposlovanja,
- odkloni ustrezno ali primerno zaposlitev ali si pri pogovoru za zaposlitev ne prizadeva za njeno pridobitev,
- dela ali je zaposlena na črno,
- ni aktivni iskalec ali iskalka zaposlitve, razen če je te obveznosti oproščena z zaposlitvenim načrtom,
- brez utemeljenih razlogov odkloni podpis zaposlitvenega načrta.

Tem razlogom je treba dodati še tiste, ki sledijo, ko nekdo že prejema pravico ali se o njej še odloča. Strokovne delavke in delavci lahko odločajo o tem, da neke pravice ne dodelijo kljub temu, da nekdo zadosti vsem vstopnim pogojem, ker ocenijo, da je zunanji videz osebe v nasprotju z izkazanimi dejstvi (izgleda predobro, da bi bil reven). Imajo pravico do nenapovedanega obiska na domu, kjer prav tako iščejo dokaze, da nekdo živi v nasprotju z navedenimi dejstvi (npr. živi v partnerstvu, pa je rekel, da je samski). Samske matere (ali očetje), na primer, morajo dokazati, da so brez partnerjev, čeprav ni povsem jasno, kako lahko to dokažeš. Čedalje glasnejše je mnenje, da je treba resneje upoštevati delovno obveznost prejemnikov denarnih pomoči. Pomembno je poudariti, da je uvedba zakona povzročila zmedo na centrih za socialno delo, saj je bil celoten projekt implementacije slabo pripravljen, hiter, brez ocen učinkov in brez ustrezne podpore za izvedbo. Izdaja odločb je zamujala več mesecev, v tem času so ljudje ostajali brez denarja za osnovno preživetje, stiske pa so se poglobljale. Država je zaposlila večje število varnostnikov, ki naj bi skrbeli za varstvo zaposlenih, kar kaže na zavedanje države o učinkih nove zakonodaje.

Sklep

Primer sprememb v Sloveniji ni eksotika vzhodnoevropske države, podobne ukrepe najdemo tudi v zahodnoevropskih državah, kot so Velika Britanija, Irska in Švedska. Znanstvene članke o ukrepih zoper goljufije beremo na primerih Francije (Murard, 2002), Avstrije in Finske (Fuchs,

2009), Grčije (Matsaganis, 2011), Švedske in Velike Britanije (Lundström, 2011; Connor, 2007), kar dokazuje, da gre za širši, evropski proces. Glavni paradigmatški premik, ki se odvija v sedanjosti, je premik od pravic k podreditvi pogojem na trgu s pomočjo moraliziranja oziroma moralnega označevanja tistih, ki uveljavljajo pravice. Izkazalo se je, da je učinkovita strategija za čim cenejšo delovno silo, ki omogoča dobičke lastnikom kapitala, državi pa gospodarsko rast, ravno moralna diskvalifikacija prejemnikov denarnih dodatkov. Omogoča konsenz o vstopnih pogojih, ki postajajo čedalje kompleksnejši in ožijo krog upravičencev do pravice in omogoča uvajanje prisilnega dela za tiste, ki pridobijo pravico. Vezanost pogojev na načine zaposlitve in vedenja v času brezposelnosti kaže na to, da je treba obdržati zaposlitev za vsako ceno, ne glede na to, kaj se delavkam in delavcem dogaja, kako se kršijo njihove pravice, kako jim plačujejo za njihovo delo in kako z njimi ravnajo. Uvajanje diskrecijske pravice pri odločanju o tem, ali bo nekdo pravico dobil ali jo obdržal, pa kaže na odnos države do prejemnikov denarja. Naveza med državo in lastniki kapitala je več kot očitna. Prepoznanje procesov, ki pripomorejo k spreminjanju države iz socialne v kaznovno, je ključno, vendar tudi zapleteno. Težko je prepoznati te procese, saj je retorika pri njihovi uveljavitvi prekrita s celo vrsto tehnik nove propagande o izbiri, pravičnosti, moralnosti in podobno močnih besed, ki prekrivajo resničnost in ustvarjajo ozračje, ki je izrazito sovražno do vseh, ki so spodaj in na obrobju. V ozadju gre za uvajanje tehnik nadzora, ki so mogoče le pri teh skupinah ljudi. Direkten vpogled v vse razpoložljive baze podatkov (od bančnih računov, davčnih podatkov, zemljiškoknjiznih, osebnih podatkov na upravnih enotah in množice drugih), diskrecijska pravica pri odločanju, preiskovanje stanovanj, sledenje in zasledovanje so prakse, ki jih ne bi mogli izvesti na drugih skupinah ljudi z več družbene moči, čeprav se prave in velike zlorabe dogajajo prav tam. Zato namen nadzora in kriminaliziranja ni preprečevati zlorabe, saj iz tega ne izhaja kakšna konkretna finančna korist za državo, temveč je namen podrediti ljudi trgu, kjer naj sprejmejo vsako delo pod vsakimi pogoji, če hočejo preživeti.

Zato je treba ob klicanju k socialni državi v vstajniških vrstah jasno postaviti konceptualni okvir, za katerega se je pomembno zavzemati. Prepoznati je treba nove mehanizme podrejanja in hegemonij, vedeti je treba, kako se ustvarjajo družbene neenakosti, kako se utrjujejo in širijo. V sedanjem času je pomembno prepoznati in podpreti parcialne boje, ki se vijejo vse od pravic do štipendij, do brezplačnega šolanja, do stanovanj, do pravic iz zdravstvenega varstva, do pravic iz dela in zaposlitve. Preprosto zato, ker so spremembe hitre, množične in se dogajajo na več področjih hkrati, da jim je težko slediti in jih razumeti.

Fragmentacija upora na čedalje več manjših vstajniških skupin s svojimi parcialnimi agendami kaže na podoben proces, ki se dogaja na ravni političnih strank, kjer se stranke ustanavljajo kar po vrsti, ker je lažje ustanoviti novo kot konkurirati centrom moči in oblasti znotraj obstoječih strank. Pomanjkanje komunikacije, medsebojne povezanosti, zaupanja, spoštovanja in solidarnosti v gibanjih preprečuje skupno delovanje, ki je ključno za uspeh pri postavljanju zahtev. Vse te značilnosti pa so ključne za delovanje socialne države, saj moramo sprejeti dejstvo, da revščina in obrobnost nastajata kot posledici strukturnih značilnosti družbe in ne osebnostih značilnosti posameznikov. Zaupanje, spoštovanje in solidarnost so temeljni pogoji za delovanje socialne države, ker brez teh vnaprejšnjih in brezpogojnih načel ni mogoče doseči konsenza o obsegu in kakovosti pravic in storitev.

Literatura:

- BRIGGS, A. (2006): The Welfare State in Historical Perspective. V: *The Welfare State Reader*, C. Pierson in G. F. Castles (ur.), 16–29. Cambridge, Polity Press.
- BOURDIEU, P., WACQUANT, L. (2003): Neoliberalni novorek: zabeležke o novi planetarni vulgati. *Družboslovne razprave*, 19(43): 57–63.
- CALIFORNIA GOVERNMENT DEPARTMENT FOR SOCIAL SERVICES: WELFARE FRAUD. Dostopno na: <http://www.dss.cahwnet.gov/fraud/PG270.htm> (19. julij 2012).
- CONNOR, S. (2007): We're onto you: A Critical Examination of the Department of Work and Pensions' 'Targeting Benefit Fraud' Campaign. *Critical Social Policy*, 27/2: 231–252.
- DEPARTMENT FOR WORK AND PENSIONS: TARGETING BENEFIT THIEVES (2012). Dostopno na: <http://campaigns.dwp.gov.uk/campaigns/benefit-thieves/penalties.asp>, (20. julij 2012).
- ESPING-ANDERSON, G. (1990): *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Cambridge, Polity Press.
- FRAUD AND ERROR IN THE BENEFIT SYSTEM: April 2009 to March 2010. (2011). Dostopno na: http://webarchive.nationalarchives.gov.uk/20130128102031/http://statistics.dwp.gov.uk/asd/asd2/fem/fem_apr09_mar10.pdf (20. julij 2012).
- FUCHS, M. (2009): Social Assistance – No, thanks? The non_Take up Phenomenon and its Patterns in Austria and Finland after 2000. *Policy Brief*. Vienna, European Centre.
- GENTLEMAN, A. (2011): Benefit Fraud: Spies in the Welfare War. *Guardian*, 1. feb. 2011. Dostopno na: <http://www.guardian.co.uk/society/2011/feb/01/benefits-fraud-investigators> (20. julij 2011).
- GOUGH, I. (1979): *The Political Economy of the Welfare State*. London, Macmillan.
- HAYEK von F. (1960): *The Constitution of Liberty*. Chicago, The University of Chicago Press.
- LESKOŠEK, V. (2012): Vpliv socialne države na (ne)odvisnost delavcev od tržnih pogojev zaposlovanja. *Časopis za kritiko znanosti*, 39(247): 103–112.
- LUNDSTRÖM, R. (2011): Between the Exceptional and Ordinary: A Model for the Comparative Analysis of Moral Panics and Moral Regulation. *Crime media culture*, 7/3: 313–332.
- MARSHALL, T. H. (1961): The Welfare State: A Sociological Interpretation. *European Journal of Sociology*, 1(2): 284–300.
- MARSHALL, T. H. (2006): Citizenship and Social Class. V: *The Welfare State Reader*, C. Pierson in G. F. Castles (ur.), 30–39. Cambridge, Polity Press.
- MATSAGANIS, M. (2011): The Welfare State and the Crisis. *Journal of European Social Policy*, 21/5: 501–512.
- MEAD, M. L. (1991): The New Politics of the New Poverty. *The Public Interest*, 103: 3–20.
- MURRAY, R. (1982): Two Wars Against Poverty: Economic Growth and the Great Society. *The Public Interest*, 62: 3–16.
- MURARD, N. (2002): Mating Welfare and Workfare. *Ethnography*, 3/3: 299–315.
- PAGE, M. R. (2007): *Revisiting the Welfare State*. Maidenhead, Open University Press.
- RUS, V. (1990): *Socialna država in družba blaginje*. Ljubljana, Domus.
- RTE News <http://www.rte.ie/news/2011/1228/welfare.html> (20. julij 2012).
- SOCIAL JUSTICE IRELAND: <http://www.socialjustice.ie/book/export/html/26> (20. julij 2012).
- TACKLING SOCIAL WELFARE FRAUD: <http://www.socialjustice.ie/sites/default/files/file/Policy%20Issues/Poverty%20and%20Income%20Distribution/2011%20-%20Tackling%20Social%20WelfareFraud%20-%20Oireachtas%20Research%20Unit.pdf> (23. julij 2012).
- TITMUS, R. (2006): Universalism vs. Selection. V: *The Welfare State Reader*, C. Pierson in G. F. Castles, 40–47. Cambridge, Polity Press.
- ZAKON O SOCIALNOVARSTVENIH PREJEMKIH. Uradni list RS 61/2010. Dostopno na: <http://www.uradni-list.si/1/content?id=99232> (14. junij 2012).